

Мирјана М. Стакић

Универзитет у Приштини – Косовска Митровица

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

УЛОГА И ЗНАЧАЈ ПСИХОЛОШКЕ И СОЦИОЛОШКЕ КАРАКТЕРИЗАЦИЈЕ КЊИЖЕВНИХ ЛИКОВА У САВРЕМЕНОМ МЕТОДИЧКОМ ТУМАЧЕЊУ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ

Апстракт: Социолошка и психолошка карактеризација књижевних ликова у савременом методичком тумачењу књижевности за децу своју пуну и оправдану примену налази у поступцима анализе и осветљавања унутрашњих мотива и нагона, емоционалних стања и преживљавања који књижевне ликове покрећу на деловање, а условљени су социјалним и друштвеним чиниоцима: местом које лик заузима у друштвеној или породичној хијерархији, његовим идеолошким, моралним и верским опредељењима, друштвеној прилагођености и квалитету међуљудских односа које остварује у друштвеној средини.

У раду, кроз конкретне примере примене психолошке и социолошке карактеризације књижевних ликова, показујемо да се њихова улога и значај у савременом методичком тумачењу књижевности за децу огледа у томе што оне буде код деце радозналост, мотивишу их за уочавање паралела између представљене и предметне стварности, побуђују интересовање и љубав према свету књижевности и омогућавају наставнику да поступно и систематично уведе ученике млађих разреда основне школе у сложеније структуралне и аналитичке поступке посредством којих ће, на старијем узрасту, откривати и тумачити значењски сложен и богат свет књижевних дела.

Кључне речи: психолошка карактеризација, социолошка карактеризација, књижевни лик, методичко тумачење, књижевност за децу.

У методичкој литератури наставног предмета Српски језик и књижевност установљен је читав низ теоријских поступака за тумачење књижевог дела. У њима је теоријски разрађено поштовање појединих етапа у процесу интерпретације. Савремено тумачење књижевог дела намењеног деци не признаје шаблонско и круто успостављање граница међу методичким радњама које прате поједине етапе интерпретације. Интерпретација књижевог дела је сложен и целовит процес, а наставник, по свом избору, а у зависности од конкретног књижевног текста, његових специфичности, као и од узраста, интелектуалних способности, склоности и литерарног сензибилитета ученика, уз пуно уважавање околности под којима се изводи настава, прави избор или удружује методичке радње у ваљане методичке и методолошке поступке. Методичке радње се свесно прилагођавају конкретном књижевном тексту који се тумачи уз примену методолошког плурализма, што значи да не постоји унапред дат и утврђен модел тумачења, већ конкретно књижевно дело и конкретна наставна ситуација условљавају мето-

дичке поступке и методолошку апаратуру помоћу којих ће се ученицима помоћи да открију, доживе и спознају његове сазнајне, естетске и етичке вредности. При томе се неке методичке радње могу потпуно или делимично искључити у зависности од специфичне структуре књижевног текста,¹ али када су у питању прозна књижевна дела, приповетке или романи, наставно тумачење је немогуће без анализе основних покретача и стожера њихове радње – књижевних ликова.

Под одредницом лик у *Речнику књижевних термина* наведено је да представља скуп „моралних, мисаоних и осећајних својстава, одређених особености реаговања, говора и понашања које представљају људску личност у књижевном делу“ (*Речник књижевних термина* 1992: 424). Књижевни ликови представљају делотворне чиниоце у структури епског дела и основне видове конституисања књижевног значења, али истовремено они су и пут којим трајне вредности и значења из света књижевности продиру у историју човечанства.

Стварајући књижевни лик писац га доводи у ситуацију да буде носиоца различитих спољашњих догађаја, саме радње, или да испољава унутрашње доживљаје. Пажњу читаоца привлаче ликови или својим деловањем или размишљањима која су последица специфичног менталног склопа њихове личности и карактера.² Тиме се остварује посебна напетост, динамика, уживљавање и пројекција реципијента у свет дочаране предметности уметничког дела.

Анализа књижевних ликова и њихових карактера за већину ученика представља најинтересантнији део школске интерпретације књижевног дела, јер је код деце степен пројекције и идентификације са психолошким преживљавањима и судбином литерарних јунака велик. Уосталом, и одрасле особе се идентификују са књижевним ликовима, пате, страхују, надају се и воле заједно са њима.

У традиционалној настави ликови су се посматрали као носиоци позитивних или негативних особина, што је било погрешно и са етичког и са књижевнотеоријског и естетског становишта. Ученике ваља постепено уводити у сагледавање сложености људске природе у којој не постоји идеална сразмера добра и зла. На наставнику је да настоји да током интерпретације књижевних ликова ученици уоче комплексност њихове личности и

¹ Постоје књижевни текстови у којима нема речи и израза чије значење ученицима није познато, у том случају, методичка радња тумачења непознатих речи и израза приликом интерпретације није потребна. Такође, постоје књижевна дела, као што су фолклорне бајке, која не захтевају локализацију текста. Многе књижевне текстове је непотребно препричавати или правити план њиховог текста, као што се и мотивисање ученика за читање књижевног дела може објединити са давањем истраживачких задатака који то читање прате.

² Књижевни ликови као носиоци емотивних, етичких и интелектуалних својстава личности имају изграђене карактере. Под карактером подразумевао би се скуп етичких, интелектуалних и моралних својстава неке личности. Он често обухвата и битну особину којом се један човек одликује или разликује од других.

карактера, да их доживе и схвате као сложене људске јединке, које нису ни апсолутно добре ни сасвим зле, већ су, као и људи у реалности, сачињене и од добрих и од лоших особина и често склоне грешкама и слабостима. Вршити књижевну анализу ликова, по Смиљковић и Милинковићу, „значи, свестрано сагледавати њихове физичке, духовне, психичке и друге индивидуалне особине и склоности. Анализа карактера подразумева понирање у психологију неке личности, у њен унутрашњи живот, у навике и духовни афинитет“ (Смиљковић, Милинковић 2008: 119).

Анализа књижевних ликова представља тежишни део савременог методичког тумачења прозног књижевног дела, у коме се књижевни ликови посматрају на основу њиховог односа према осталој уметничкој предметности текста и истовремено се испитују њихова развојна линија и уметничка средства којима аутор остварује њихово креирање и карактеризацију.³

Карактеризација књижевних ликова се може постићи на бројне креативне начине који су условљени снагом имагинације и стваралачког потенцијала аутора, али се у методици наставе матерњег језика током анализе књижевних ликова најчешће тумаче поступци њихове карактеризације остварени посредством:

1. описивања спољашњег изгледа лика (портретисање);
2. именована лика;
3. вербалног испољавања лика (посредством говора: монолога или дијалога);
4. описа: екстеријера, ентеријера или природе;
5. ситуационог сликања – кроз деловање, акцију и догађаје;
6. социолошке
7. психолошке и
8. естетске карактеризације.

Психолошка и социолошка карактеризација књижевних ликова омогућава ученицима да схвате мисли, осећања, расположења, као и деловање, поступке, релације и односе које ликови међусобно успостављају, јер, по Милији Николићу, њихова анализа се не може свести „само на непосредно запажање њиховог изгледа, понашања и акција, већ подразумева пунији

³ Наведени поступци су у складу и са начелима за чије се поштовање током школске интерпретације књижевних ликова залаже Звонимир Диклић:

начело доживљаја (емотивног контакта) примаоца с књижевним ликом помоћу интерпретације или стваралачког читања;

начело зависности књижевног лика (као дела уметничке целине) од других композицијско-структурних делова књижевног дела, тј. од његове целине;

начело временско-просторног (књижевноисторијског) одређења књижевног лика;

начело идејне, естетске и језичкостилске карактеризације лика;

начело усмерења на битне чињенице у вези с ликом који треба интерпретирати;

начело примене комплементарних метода и методичких поступака у анализи лика (Диклић 1978: 10–11).

увид у околности њиховог испољавања, у мотивисање њихових поступака, у пројектовање њихове свести и подсвести, погледа на свет и моралних ставова“ (Николић 1992: 148).

Социолошка и психолошка карактеризација не искључује анализу и тумачење осталих начина карактеризације књижевних ликова, повезана је са њима и омогућава наставнику да током тумачења ликова ученици уоче сложеност њихове личности, нарочито у случајевима када је потребно осветлити унутрашње мотиве и нагоне, емоционална стања и преживљавања која их покрећу на деловање, а условљена су социјалним и друштвеним чиниоцима: местом које лик заузима у друштвеној или породичној хијерархији, његовим идеолошким, моралним и верским опредељењима или друштвеном прилагођеношћу и квалитетом међуљудских односа које остварује у друштвеној средини.⁴

Ова два начина карактеризације омогућавају разумевање мотива који покрећу ликове на деловање, без обзира да ли је реч о њиховој *динамичкој, развојној* или *облој карактеризацији*, која приказује лик у развоју, јер кроз радњу пролази кроз многа дешавања што за последицу има преображај његовог карактера или *сћајичкој (ћљоснајћој) карактеризацији*, која издваја у лику једну црту „запажену као главну или друштвено најочитију“ (Велек, Ворен 1965: 252).

Праћење развојне линије ликова или тумачење њихове најдоминантније карактерне особине кроз социолошку и психолошку карактеризацију, утврђивање различитих друштвених околности кроз које они испољавају своје понашање, увиђање психолошке мотивисаности поступака, испитивање и анализирање квалитета социјалних и психолошких односа које успостављају са другим ликовима, представља процес који захтева добру методичку припремљеност, и наставника и ученика. Рецимо, анализа ликова често подразумева познавање друштвених и историјских околности описаних у уметничком тексту и неопходно је њихово познавање да би се они свестрано анализирали. Да би се разумео лик удовице Мионе из приповетке *Прва бразда* Милована Глишића, неопходно је да ученици проникну у друштвене, историјске и социјалне околности које су значајне за време дешавања радње. Временско и просторно одређење радње приповетке везује се за Србију и период XIX века, после Другог српско-турског рата (1877–1878). Главна јунакиња је остала удовица, а у патријархалном српском друштву било је незамисливо да жена на себе преузме улогу мушкарца. Миона је имала могућност избора: да се преуда, или да се врати у род. Њена одлука да не напусти кућно огњиште, да сама васпитава и подиже троје деце, решеност, истрајност, упорност, лично жртвовање да би истрај-

⁴ По Турјачанин, карактер човека се најбоље исказује у живом ткиву конкретне акције: „Карактер и догађај међусобно су повезани. Они се у уметничком дјелу експлицирају јер не могу егзистирати одвојено. Карактер се одређује радњом, радња се објашњава карактером онога ко је подстиче и извршава“ (Турјачанин 1978: 71).

ла у томе, показују велики степен храбрости и визионарство јунакиње, јер Миона није само борац за своју породицу, већ и борац за право жена да могу самостално да се старају о себи и својој деци.

И у млађим разредима основне школе тумачење књижевних ликова и њихова социолошка и психолошка карактеризација често подразумева сагледавање друштвеног контекста времена у коме се дешава радња уметничког текста. Упознавање ученика са спољашњим контекстом прилагођено је њиховом узрасту, условљено могућностима интелектуалног разумевања, а у служби је тумачења књижевног текста и сагледавања и анализе ликова у њему. На пример, током анализе приче Бранка В. Радићевића *Прича о дечаку и Месецу* ученици ће упознати ликове тврдице и дечака. Тврдица је трговац који поседује дућан и велику земљу, а дечак се зове Радојица и служи код њега. У нашем савременом друштву је не само незамисливо, већ и законом кажњиво да деца раде или служе код одраслих. Некада је то било нормално: деца из сиромашних породица су служила код богатих газда. Упознавање ученика са социјалним односима у класном поретку који је описан у тексту врши се са осећањем мере и у служби је социолошке карактеризације ликова и схватања односа који постоје међу њима.

Психолошка и социолошка карактеризација ликова у основној школи врши се постепено, од једноставнијих до сложених облика. Росандић је испитујући доживљајно-сазнајне могућности ученика утврдио да ученици првог разреда запајају присутност лика у тексту, прате његове поступке и заузимају став. Повезаност лика и околине уочава се у другом разреду. Тек у трећем разреду ученици запајају спољашњи изглед лика, његове поступке, унутрашња стања и језичка средства којима је карактеризиран. То значи, да се од трећег разреда може започети са анализом ликова која ће у себи садржати елементе психолошке, социолошке и говорне карактеризације и која ће у четвртном разреду попримити сложеније облике. На овом узрасту, по Росандићу, ученици су способни да кроз дијалог откривају емоционална стања и преживљавања јунака, да посредством описа ликова тумаче њихове психолошке црте и карактер, као и да различите јунаке упоређују, траже им сличности или особине које их разликују (Росандић 1981: 19).

У трећем разреду основне школе захтеви за издвајање карактерних особина постају сложенији, нијансирају се осећања јунака и њихов физички изглед доводи у везу са унутрашњим карактером. Трећи разред представља и узраст када се може започети са психолошком и социолошком карактеризацијом. И у методичким смерницама за интерпретацију, која су у читанкама дата одмах иза књижевноуметничког текста, питања упућена ученицима за књижевну анализу психолошки су интонирана. Тако се иза текста приповетке „Мачак отишао у хајдуке“ Бранка Ћопића, у *Читанци за трећи разред основне школе*, у одељцима „Разговарајмо о...“ и „Шта ти мислиш?“, налазе следећа упутства и питања:

- Наброј ликове из приче и поред сваког лика напиши његове особине.
- Шта ти мислиш о поступцима деда Трише? Како би ти поступио у истој ситуацији? (Цветковић и др. 2009: 14)

Питања су психолошки интонирана и усмеравају ученике ка анализи карактерних особина. Питање које у себи садржи и захтев да ученик опише како би поступио да се нађе у истој ситуацији као један од главних јунака приче, млинар Триша, покреће сложене унутрашње психолошке процесе код деце: машту, уживљавање и идентификацију, али и критичко и рационално мишљење. Ученик, стављајући себе у улогу књижевног јунака, допушта својој унутрашњој личности да се испољи и тако покреће властите стваралачке импулсе и потенцијале.

Социолошку и психолошку карактеризацију књижевних ликова тешко је раздвојити једну од друге, јер многе етичке категорије, у зависности од контекста, можемо тумачити и као психолошке. На то указује и Диклић, истичући да етички приступ доприноси бољем и детаљнијем упознавању карактерних црта, способности лика да свесно и разумно поступа, саосећа, осећа љубав, дужност, упорност, одлучност, праведност, храброст, племенитост, односно, да „етички приступ укључују анализу неких компонената свјесности поступања, осјећаја и вољних особина лика“ (Диклић 1978: 129).

Повезаност психолошке и социолошке карактеризације и њихову улогу и значај у савременом методичком тумачењу књижевности за децу показаћемо на примеру већ помињане Ћопићеве приповетке *Мачак отишао у хајдуке*.

Наставник се након израјног читања неће ограничити само на питања која су дата у читанци, иако она представљају драгоцене смернице у даљем аналитичком раду на интерпретацији текста. После изражајног (интерпретативног) читања уследиће емоционална пауза која претходи сређивању утисака у фази доживљавања и рецепције уметничког текста. Након тога, приповетка се може сажето препричати, што је препоручљиво како би ученици успели да целовито и заокружено представе њену предметну реалност.

Након препричавања и издвајања именованем ликова из приче, следи разговор о њиховим особинама. Наставник пред ученике поставља почетни аналитички захтев да њихове особине поткрепе примерима из текста. Ученици ће, служећи се уметничким текстом, за млинара Тришу рећи да је стар и доброћудан. То су уједно и речи којима је сам приповедач окарактерисао свог јунака. Разговарајући о овим особинама, наставник усмерава ученике да поткрепе примерима из приче када се и како стари млинар показао као доброћудан. Разговором о самој особини и неопходним квалитетима личности које она захтева, закључиће се да је доброћудна особа блага, помирљива, не љути се лако и брзо прашта. Ученици ће током аналитичког разговора открити да је јунак ову особину, исказану од стране приповедача на самом почетку приповетке, испољио и потврдио и на њеном крају. Деда Триша није злопамтило, он свом тврдоглавом и лењом

мачку дозвољава да се врати кући, иако га је овај оставио и отишао у хајдуке. Вођењем разговора о томе ко су били хајдуци, интерпретација се, уз помоћ историјске методе, усмерава ка краћем подсећању на странице српске националне прошлости у којој су хајдуци били храбри заштитници сиротиње од Турака. Када су Турци отишли, нестали су и прави хајдуци. Разбојници, који су пљачкали и отимали од других, „украли су“ и ово име. Ученици проналазе и читају део приповетке којим потврђује овај став.

Анализа деда Тришиног карактера се овим констатацијама не завршава. Ученици се подстичу да пронађу још неке особине деда Трише усмеравањем на разговор који је он водио са мачком. Стари млинар не брани свом мачку да оде у хајдуке, он га само опомиње да *хајдук мора бити сиреман ситићи и уићећи*. Наведена опомена је добронамерна, али она показује и мудрост млинара, његово животно искуство. Живећи са својим мачком, он га је добро упознао и спознао да његов љубимац нема ниједну од тих особина. Зашто? Мачак је све време проводио само дремајући. На лењост мачка упућује и његова дебљина. Ученици ће запазити да она потиче од лежања и нерада; да је мачак морао да лови мишеве, он не би био дебео, јер су мишеви брзи и хитри, и зато би био у сталном покрету.

Од ученика се може затражи да наведу разлоге због којих је мачак отишао. Они ће навести да је тражио од деда да му улови миша и испече погачу.

Топић је на духовит начин представио обрнути поредак ствари у односу на стварни живот: мачке лове мишеве, а не људи; људи пеку погачу себи за храну, а не мачкама. Деда Тришин мачак се понаша врло необично. Лењи људи не воле да раде, они су навикли да други раде за њих. Разговарајући о лењости као карактерној особини, ученици ће навести њене негативне аспекте и указати на проблеме које она може да изазове у стварном животу. Мисаоне токове могуће је социолошки усмерити постављањем проблемског питања о томе да ли је могуће да у стварном животу лењ човек буде срећан:

– Могуће је, уколико неко стално ради за њега. Ако је лењивац дете, особе које раде за њега могу бити његови родитељи. Али шта бива касније, када он одрасте? Да ли постоје таква друштва у којима једни не раде ништа и уживају, а други раде и привређују за њих?

Ученици на том узрасту не познају структуру класног друштва и проблематику социолошких односа класне потчињености, али им је позната чињеница (из филмова, цртаних филмова, и слично) да су некада, у далекој људској прошлости, постојали робови који су радили за своје господаре. Такви друштвени односи нису били добри. Једни су уживали и имали сва права, а други радили без поговора. Ученицима је позната и чињеница да богатство пружа неке привилегије да други раде за њега. Богатство се мора зарадити и стећи, али оно се може и наследити. Уколико лења особа наследи богатство, она ће га таквим начином живота брзо потрошити. Без

рада и залагања, не може се поштено живети. Међутим, постоје људи који су спремни да на лак начин, непоштено, остваре неку корист и добит. Ученици се упућују да изнете ставове о брзом, лаком и непоштену богаћењу сагледају у контексту уметничке приповетке.

Деда Триша не брани свом мачку да оде у хајдуке. Он само каже: „Уосталом, можда ће те хајдуци опаметити, па ћеш бити вреднији“. Наведене речи су се обистиниле. Хајдуковање је опаметило мачка и он се, по повратку из хајдука, провреднио и ловио мишеве. Приповедач на крају приповетке духовито запажа:

Питајте само мишеве који живе у околини чича-Тришине воденице. Питајте, ако има још којег у животу (Ђопић 2009: 14).

Ученицима се може поставити и питање како је стари млинар могао знати да ће хајдуци опаметити његовог љубимца. Деда Тришине речи резултат су његове проциљивости, искуства и доброг познавања персонификоване животиње. Мачак није само лењ, он је навикао и на сигуран живот. То није живот хајдука пун неизвесности, опасности и страха, већ безбрижан, заштићен и ушушкан живот. Старац је попут мудраца, захваљујући свом животном искуству, предвидео да ће мачак, када једном изгуби сигурност и заштићеност дома који је имао, постати свестан вредности губитка. Многи на његовом месту не би тако поступили. Неки би се чак посвађали са мачком, забранили му да оде, или му забранили да се врати пошто оде, и тако заувек затворили врата и створили непремостиви непријатељски јаз. Старац то не чини. Он је свестан да забрана често може бити и контрапродуктивна. Ученици се подстичу да се пројектују у ситуацију и повежу уметничку реалност дела са сопственим проживљеним искуством. Зар није често и њима оно што су им изричито забрањивали било примамљивије и слађе, управо због строгости забране? Деда Триша је свестан тога да човека понекад треба пустити да погрешити и схвати последице својих грешака. Ваља учити на грешкама, и тако постати свестан вредности онога што се има.

Анализирајући лик мачка ученици ће као његову доминантну особину запазити да је он лењ. На овом узрасту особине лика откривају се у његовим интеракцијама са околином и другим ликовима, па ће из жеље мачка да оде у хајдуке закључити и да је брзоплет и непромишљен. Исхитрено је, због лењости и незадовољства, донео одлуку не размишљајући о могућим последицама. Он је кућни мачак, ненавикнут на живот у дивљини пун неизвесности и опасности.

Епизодни сусрет са косом и њихов дијалог откриће још једну мачкову особину. Птица га назива хајдуком, а он, схватајући те речи као потврду својих способности, не иде у хајдуке само ношен жељом да припадне дружини, већ и да постане хајдучки харамбаша. Мачак полетно, весело и охолу каже:

– Охо-хо, већ се на првом кораку види ко је прави хајдук... – Идем да потражим какву хајдучку дружину, можда им је потребан харамбаша (Топић 2009: 12).

Наведене речи показују не само брзоплетост, исхитреност и наивност јунака већ и његову сујету, уображеност и охолост. Мачак не жели да буде било ко у хајдуцима, обичан хајдук, већ баш харамбаша, хајдучки предводник и вођа.

У људском друштву сви видови лошег и непоштеног понашања бивају санкционисани. Лоши људи заврше у затвору. Њих се околина стиди. Мачак из приче није стигао да учини прво злодело и тако постане лопов. За главног јунака прва крађа представља и велико животно отрежњење. Мачак је био животно угрожен, јурила га је „крупна чупава псина бијесно ломећи кукуруз“. Осетио је огроман страх. Разговором о страху и дејству страха на човека, ученици се могу подстицати да износе и своја животно искуства и поткрепљују их мудрим примерима из народне књижевности. Једна народна пословица каже: „У страху су велике очи“. У страху човек све види интензивније и појачано, обриси у мраку постану издужени, сенке јаче, чују се звуци и шумови и тамо где их нема. Под дејством страха човек мења и своје понашање. Наставник може поставити ученицима следеће питање: – Како је мачак под дејством страха променио своје понашање? Опишите га.

Одговарајући на постављено питање, ученици ће запазити да се мачак помео, изгубио, па је уместо да бежи према шуми као остали јазавци, бежао према потоку. Зашто баш према потоку? Тамо је његов дом, његово сигурно уточиште. Воденице се увек праве тамо где има воде, на потоцима. Једва је погодио да пређе преко брвна, јер му је страх помутио и чуло вида. Приповедач, описујући га, каже да је бежао „као слијеп“. Мачак повратник није покуцао на врата, он је „загребао уз брвна под кров“. И овај опис показује до које мере је порастао његов страх; овако нијансиран и пренаглашен, он не представља само обичан страх, већ је и нешто више од тога. Прерастао је у панику.⁵ На основу наведеног примера у коме страх добија димензије болесног понашања – панике, можемо закључити да наставник психолошкој карактеризацији ликова не може приступити без познавања психолошких наука.

Код јунака Топићеве приповетке отрежњење се десило на време. Нажалост, постоје људи за које је касно. Какву поуку из тога можемо извући? Оваквим питањем мисаони токови ученика се усмеравају ка критичком синтетичком закључивању којим ће се обухватити и веома сложена питања која залазе у домен етике.

Синтетизовањем особина главног јунака (лењ, охол, сујетан, наиван, брзоплет, непромишљен) ученици ће закључити да све оне спадају у домен

⁵ Ученици могу научити и значење нових речи *хистерија* и *паника*, у контексту пренаглашених и болесних стања страха која се испољавају необичајним и пренаглашеним реакцијама субјекта: плачом, дрхтавицом, виком...

негативних особина. Особа која их поседује није добар човек, али мачак није сасвим негативна личност. Он осећа и тугу што одлази. Жао му је старог млинара кога оставља и не жели да он пати за њиме. И током прве хајдучке ноћи сећање на деда Тришу доноси му тугу:

– Ех, сада мој дједа сједи сам на прагу воденице, а мене тамо нема (Ђопић 2009: 13).

Наведена реченица показује да мачак пати. Њему недостаје стари млинар. А ко нам недостаје у стварном животу? Недостају нам људи за које смо везани, људи који су нам драги, које волимо... Дакле, мачак показује и позитивне особине. Он је осећан, способан за љубав и пажњу, али и саосећајан према патњи других, жао му је млинара и саветује га:

– [...] Праштај со и хљеб који заједно поједосмо, ја одох у гору зелену. И немој много да тугујеш за мном (Исто, 12).

Анализирајући лик главног јунака из Ђопићеве приповетке „Мачак отишао у хајдуке“ кроз уочавање психолошких и социолошких елементата у његовој карактеризацији, ученици ће постепено откривати да је мачак јунак који има и негативне и позитивне особине. Наведени поступак представља увођење ученика у комплексно психолошко сагледавање богатства и сложености људске природе. Људи нису идеално добри, или само зли. Сваки човек је сложена природа, дуалистичко биће. На овом узрасту важно је да ученици сагледају слојевитост људске природе. Свако од нас има неких својих мана. Људе треба прихватити онаквима какви заиста јесу и помоћи им да мане, недостатке и слабости отклоне. Мачак је успео да отклони своје мане, прошао кроз процес *иницијације* у коме је кроз опасност сазрео. У складу са интелектуалним способностима деце, ученицима трећег разреда основне школе наведени психички процес сазревања може се објаснити у духу народних пословица: „Човек се учи док је жив“ или „Човек се учи на својим грешкама“.

Обједињавањем елемената психолошке и социолошке карактеризације уочене су не само карактерне особине књижевних ликова, већ је тумачено и њихово понашање, поступци и деловање, погледи и ставови, однос према средини, другим ликовима и према себи, као и њихови узајамни односи. Наведеним поступком обухваћена је тематска равна приповетке, анализирана је њена мотивска структура, проблемска места, идејни слојеви, језик којим је написана и стилска средства којима су изнијансирана и наглашана психолошка преживљавања главних ликова. Сложеност наведеног поступка говори о значају који тумачење психолошке и социолошке карактеризације има у савременом методичком тумачењу књижевних дела за децу

Када је реч о примени социолошке и психолошке карактеризације књижевних ликова у тумачењу књижевности за децу, морамо указати и на негативну појаву која се јавља у наставној пракси. Постоје наставници ко-

ји, због своје личне склоности ка психолошкој или социолошкој карактеризацији, пренаглашено траже и налазе везу између књижевности, психологије и друштвеног контекста који је условио настанак дела, и целокупно понашање књижевних ликова, као и догађаје у којима они учествују, тумаче као последице несвесних и свесних психичких процеса или као каузално повезан след узрока и последица, чија су исходишта у друштвеној стварности и социјалним односима у друштву који су условили настанак књижевног дела. Тиме се запада у својеврсно *психологизирање* и *социологизирање* којима се настава књижевности удаљава од њених правих циљева. Постоје и бројни случајеви у којима се због недовољног и површног познавања психологије личности запада у површне и често „искривљене“ анализе ликова. Наведене примедбе не представљају замерке на рачун тумачења књижевног дела посредством анализе психолошке и социолошке карактеризације ликова, већ су упућене на рачун једностраног тумачења карактера књижевних ликова пренаглашавањем улоге психолошких и социолошких елемената у њиховом обликовању.

ЛИТЕРАТУРА

- Велек, Ворен (1965): Rene Velek, Ostin Voren, *Teorija književnosti*, Beograd: Nolit.
- Диклић (1978): Zvonimir Diklić, *Književni lik u nastavi: Metodičke osnove za interpretaciju književnog lika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Николић (1992): Милија Николић, *Методика настава српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Речник књижевних термина* (1992): *Rečnik književnih termina*, urednik Dragiša Živković, Beograd: Nolit.
- Росандић (1981): Dragutin Rosandić, *Metodičke osnove suvremene nastave hrvatskog ili srpskog jezika ili književnosti u srednjoj školi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Смиљковић, Милинковић (2008): Стана Смиљковић, Миомир Милинковић, *Методика настава српског језика и књижевности*, Врање: Учитељски факултет у Врању – Учитељски факултет у Ужицу.
- Турјачанин (1978): Zorica Turjačanin, *Roman za djecu (Teorijski i didaktički pristup)*, Sarajevo: Svjetlost – Zavod za udžbenike.
- Ђопић (2009): Бранко Ђопић, Мачак отишо у хајдуке, *Водено оледало – Чиианка за 3. разред основне школе*, Београд: Едука, 12–14.
- Цветковић и др. (2009): Милован Б. Цветковић, Сања Цветковић, Татјана Живановић, Миодраг Плавшић, Борислав Првуловић, *Водено оледало – Чиианка за 3. разред основне школе*, Београд: Едука.

Mirjana M. Stakić
University of Priština – Kosovska Mitrovica
Faculty of Education in Prizren – Leposavić

ROLE AND IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIOLOGICAL CHARACTERIZATION OF LITERARY FIGURES IN MODERN METHODOLOGICAL LITERARY INTERPRETATION FOR CHILDREN

Summary: Sociological and psychological characterization of literary figures in modern methodical interpretation of literature for children discovers its full and justified application in procedures of analysis and lighting interior motives and impulses, emotional states and survivals, which make literary characters operate and which are conditioned by social and cultural factors: location which character occupies in the social and family hierarchy, its ideological, moral and religious beliefs, social adjustment and quality of interpersonal relationships which character achieves in the social environment.

In this paper, through concrete examples of the application of psychological and sociological characterization of literary figures we show that their role and importance in the modern methodical interpretation of literature for children is reflected in the fact that they awaken children's curiosity, motivating them to make a parallel between the presented and the material reality, draw interest and love for the world of literature and allow the teacher to gradually and systematically introduce pupils in lower grades of primary school with the complex structural and analytical procedures with which they will at a later age discover and interpret semantically complex and rich world of literary works.

Keywords: psychological characterization, sociological characterization, literary character, methodical interpretation, literature for children.